

УДК 37.013.21

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Коваль М.С., Коваль І.С.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-25>

У статті обґрунтовано загальнодидактичні принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах й аргументовано їх реалізацію у навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Врахування наведених принципів: науковості, систематичності і послідовності навчання, доступності викладання, зв'язку теорії з практикою, індивідуалізації, емоційності, створює умови для глибокого розуміння сутності досліджуваного процесу як стратегічного напрямку професійної підготовки фахівців галузі безпеки людини. Усі загальнодидактичні принципи реалізуються в тісному взаємозв'язку, взаємозумовлюючи і продукуючи один одного, тобто всі використовуються як єдине ціле. Також, нами визначено роль цих принципів при формуванні професійної готовності рятувальників, технологізація яких сприяє послідовності й етапності освітнього процесу.

Ключові слова: загальнодидактичні принципи, майбутні рятувальники, готовність до діяльності, екстремальні умови, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Професійна підготовка у вищих навчальних закладах (ВНЗ), під впливом динамічних суспільних і економічних нововведень, потребує постійних трансформацій, які відповідатимуть запитам педагогічної науки й практики. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, основою професійної підготовки повинен стати розвиток суспільства в соціально-економічному, культурному й духовному ракурсах, зміцнення авторитету й формування іміджу нашої країни, сприяння національним інтересам і самореалізації

кожної людини. З огляду на це, цілеспрямоване набуття майбутніми рятувальниками Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) професійних компетентностей є вагомим складовою системи освіти та безпеки життєдіяльності населення й визначається стратегією розвитку як стрижневий напрям становлення фахівця з інноваційним типом мислення.

При врахуванні вимог і завдань, потреби у вдосконаленні, що сьогодні постали перед освітньою системою, заслуговують особливої уваги загальнодидактичні принципи формування професійної

готовності рятувальників у ВНЗ ДСНС України. Ця тенденція свідчить, що на основі принципів можна поєднати напрацювання науки, спрямувавши їх на досягнення провідних цілей освітньої діяльності.

Зазначена проблема розвитку суспільства й організації освітнього процесу, потребують інноваційних змін системи професійної підготовки майбутніх рятувальників. Своєю чергою, це зумовлено тим, що саме фахівці ДСНС України зобов'язані не лише володіти теоретичною інформацією про сучасні новітні технології безпеки життєдіяльності, а й вміти акумулювати їх на практиці, при цьому, навчаючи й формуючи кадровий резерв із науковим світоглядом. Такі умови диктують конкуренцію на ринку праці, що супроводжується потребою визначення й обґрунтування загальнодидактичних принципів педагогіки у процесі формування професійної готовності майбутніх рятувальників.

Мета дослідження: визначити й обґрунтувати загальнодидактичні принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників у ВНЗ ДСНС України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історично склалося так, що ще з епохи вчень Я. Коменського змінюються кількісні характеристики та змістове наповнення дидактичних принципів. Кожна наукова галузь намагається обґрунтувати дидактичні закономірності у власній системі координат, яка забезпечить активність особистості в навчальному процесі. В педагогічних дослідженнях Н. Бодровської, Н. Волкової, Л. Руденко, А. Литвина, І. Підласого, В. Ягупова та інших, розглядаються закономірності дидактики, до яких віднесено: зумовленість професійної підготовки потребам соціуму та особистості, поєднання зовнішньої та внутрішньої діяльності, форм, методів, результатів педагогічного процесу, єдність у ньому логіки, практики та відчуттів, взаємозумовленість професійного розвитку та способів його досягнення. Тобто, науковці висвітлюють теоретичне значення дидактичних принципів у процесі професійного становлення, проте поліваріантність змісту професійної підготовки рятувальників на сучасному етапі зумовлює потребу у визначенні загальнодидактичних принципів їхньої підготовки у навчальних закладах ДСНС України, що врахувала б особливості професійної діяльності в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Освіта XXI століття базується на людино-центризмі, оскільки наукова галузь опановує високотехнологічні інтерактивні методи навчання у ВНЗ, де рівень освіченості, культури, якість професійного потенціалу набувають ціннісного значення для розвитку суспільства в цілому. Тому, вивчаючи методологію формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, то в цьому напрямі необхідно враховувати важливість вивчення принципів дидактики, що розглядаються як теоретичні застави, і на основі яких у педагогіці визначається характер розвитку науки й практики [10, с. 120]. У своїй цілісній взаємозалежності, ці принципи визначають основні вимоги до змісту, форм організації та методики освітньої діяльності. В. Кремень зазначив, що розвиток педагогіки полягає

в трансформації вихідних принципів дидактики на належні елементи структури дидактично-технологічного рівня, що поєднують теоретичні положення дидактики і способи розробки необхідних навчальних технологій [7, с. 24-25]. Професійна підготовка в галузі безпеки життєдіяльності потребує впровадження загальнодидактичних принципів, що є спільними для організації освітнього процесу навчальних закладів та структурних підрозділів ДСНС України, з метою забезпечення ефективності в формуванні професійної готовності рятувальників.

У нашому дослідженні формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах загальнодидактичними принципами, що відображають розглянуті нами підходи (системний, синергетичний, цілісний) [6] є принципи: науковості, систематичності і послідовності навчання, доступності викладання, зв'язку теорії з практикою, індивідуалізації, емоційності. Розглянемо їх детальніше.

Г. Ващенко вказує на те, що метою *принципу науковості* є формування потреби у науковій правді та механізму логічного мислення [1, с. 85]. Видатний педагог вказує, що основа принципу повинна орієнтуватись на вимозі щодо відповідності знань об'єктивній дійсності, рівню розвитку передових світових інновацій науки і техніки. З огляду на реалії сьогодення, знання та факти мають бути науково-правильними, вимагаючи вдосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу.

У дослідженнях А. Литвина вказується, що принцип науковості механічно не переносить в навчальний матеріал наукову систему, а передбачає методичне й дидактичне опрацювання матеріалу, в результаті якого виникає нова дидактична система – навчальний процес [9, с. 220]. Реалізація цього принципу вимагає демонстрації величч наукових досягнень, орієнтації на їх міждисциплінарні зв'язки, визначення причино-наслідкових взаємозв'язків процесів, явищ, подій. У професійній підготовці майбутніх рятувальників принцип науковості розкривається в доборі фахового, навчального матеріалу, вивченні наукових положень і впровадженні першочергових методів навчання передбачених навчальним планом галузі безпеки життєдіяльності.

Розглядаючи професійну готовність майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах принцип науковості спирається на теорію професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах, у відповідності до вимог спеціальностей, а використання сукупності загальнонаукових та педагогічних закономірностей виражається в обґрунтуванні зазначеного процесу.

У науково-педагогічних джерелах вказується, що похідним від принципу науковості є *принцип системності й послідовності навчання*, оскільки акцентується увага на вікових особливостях розвитку особистості, тобто викладання дисциплін зумовлюється логікою істинного порядку, його черговістю в дидактичному процесі й властивостями пізнавальної діяльності [14, с. 297]. С. Гончаренко підкреслив, що відповідно до цього принципу, першорядним завданням організації освітньої діяльності є впровадження сучасних досягнень у вже існуючу систему, які сприятимуть формуванню нових переконань, властивостей

і закономірностей [2, с. 35]. У процесі професійної підготовки, принцип системності й послідовності навчання, визначає певні закономірності мисленнєвої діяльності особистості та сприяє формуванню у неї системності мислення за допомогою встановлення асоціативних зв'язків між запропонованими для вивчення предметами й явищами. В освітньому процесі ВНЗ ДСНС України системність передбачає засвоєння й опанування фаховими компетентностями, а у робочому – вона поділяється на праксеологічну (відвідування занять, опрацювання домашніх завдань, несення добових нарядів, повторення пройденого матеріалу, і т.п.) та педагогічну (самовдосконалення педагога, логіко-інтерактивний аналіз міжпредметних зв'язків, складання навчальних планів, аналіз і систематизація нового матеріалу).

У професійно-технічних навчальних закладах, відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівця до обраної майбутньої галузі діяльності, на основі цього принципу визначається зміст навчальних планів кожної окремої дисципліни. Професійна підготовка відповідно до зазначених програм зобов'язана сприяти формуванню готовності особистості до майбутньої діяльності [9, с. 167].

У проблематиці нашого дослідження принцип систематичності та послідовності навчання сприяє планомірному забезпеченню взаємозв'язку комунікативності, відповідальності, врівноваженості, цілеспрямованості, впевненості й фахової компетентності з метою професійного становлення особистості в галузі безпеки життєдіяльності.

Наступним є *принцип доступності викладання*, який підсилює дієвість принципу системності й послідовності в навчанні, де основною передумовою виступає організація навчального процесу так, щоб він опирався на вікові й індивідуальні особливості особистості. Тобто цей принцип має на меті освоєння професійних знань, вмінь та навичок, цілеспрямовано використовуючи потенціал індивіда та дотримання правил викладання «від простішого – до складнішого; від знаного – до незнаного; від близького – до далекого».

У підготовці рятувальників ВНЗ ДСНС України принцип доступності викладання полягає у компетентнісному розробленні навчальних планів, для легкого сприймання, розуміння й засвоєння молоддю, поданого фахового матеріалу. Мається на увазі, що для першокурсників педагогами надаються загальнотеоретичні знання, вміння та навички, а для старшокурсників – є змога здобути практичні компетентності як у штучно-створених екстремальних ситуаціях, так і в реальних умовах ризику перебуваючи на практичних навчаннях у підрозділах ДСНС України.

Дієвість принципу доступності викладання підсилюється *принципом зв'язку теорії з практикою*, який об'єднує наукові положення філософії, педагогіки й психології про те, що якість та ефективність отриманих в процесі навчання компетентностей перевіряється й підтверджуються практичною діяльністю. На основі цього принципу формування особистості фахівця визначається змістом, спрямованістю, видами, методами вузівського навчання, а розкриття значущості набутих знань, вмінь та навичок, вимагає його залучення до професійної діяльності, де він матиме

зможу практично відшліфувати необхідні компетентності обраного фаху. В результаті цього ми отримуємо конкурентоспроможного рятувальника ДСНС України, що вільно володітиме необхідними знаряддям праці (стволи, рукави, пожежні автомобілі, спецодяг та спецспорядження і т.п.).

Цікавими є погляди О. Столяренка, де вказується про помилковість того, що свідоме безупинне породження звикань людини до страждань, страхів, духовних мук сприятиме її готовності до труднощів життя [12, с. 218]. Це свідчить про освоєння майбутніми рятувальниками практичних компетентностей, які супроводжуються постійними фізичними й психологічними навантаженнями, тобто відповідно до принципу зв'язку теорії з практикою, навчальна й трудова діяльність повинні бути в постійній органічній взаємодії.

У контексті нашого дослідження відповідно до принципу зв'язку теорії з практикою важливо, щоб усі навчальні програми спрямовувались на свідоме включення рятувальників у професійну діяльність в екстремальних умовах, де вони матимуть змогу навчитись працювати в ситуаціях невизначеності підтримуючи інтенсивність і концентрацію уваги, обмеженому просторі, наявності непередбачених перешкод, безперервної нервово-психологічної напругою, постійною загрозою життя та здоров'ю. Результатом зазначеного стане успішна адаптація фахівців до умов проходження служби в структурних підрозділах ДСНС України.

Привертає до себе увагу та обставина, що в процесі навчання майбутні фахівці цивільного захисту мусять оволодіти професійними компетентностями у відповідності до інтересів, вподобань та рівня розвитку, тому освітня діяльність повинна організовуватись за *принципом індивідуалізації*, де робиться акцент на планомірній індивідуалізації навчання [5, с. 58]. Завдяки цьому забезпечується спрямованість форм організації освітньої діяльності на формування індивідуальності фахівця. В цьому контексті Б. Теплов вказав, що досягнення успіху в діяльності фахівця взаємозалежне не тільки від його індивідуальних властивостей та наявності у нього необхідних вмінь і навичок, а й від того що визначає його індивідуальність [13], на основі якої забезпечується цілісний розвиток індивіда.

Вивчаючи методологію диференційованого навчання в середніх загальноосвітніх і професійних навчальних закладах П. Сікорський виокремив індивідуальний підхід, який сприяє паралельному використанню індивідуалізації та диференціації, тому що перша бере до уваги особистість всередині групи, а інша – враховує схожі особливостей групи людей [11, с. 186]. На основі індивідуалізації враховуються індивідуальні властивості особистості в групі, тому в цьому дослідженні важливо простежувати диференціацію, що розглядається як поділ за певними ознаками індивідуальних якостей, вивчення та синтез наукового матеріалу, розширення кругозору інтересів та творчості індивіда [4, с. 101].

М. Козяр зазначив, що при правильній організації навчального процесу у ВНЗ ДСНС України формуватиметься індивідуальна й групова підготовленість: взаємодопомога, взаємопідтримка, взаєморозуміння, злагодження в діях та інше,

що сприятиме рятувальникам у фаховій діяльності [6, с. 137]. Практична сутність принципу індивідуалізації забезпечуватиме формування у майбутніх фахівців формування: згуртованості, ініціативності, відповідальності, усвідомлення власних потенцій і т.п.

Поділяючи погляди Л. Гримак, в нерозумінні людством того, що не знання, а совість в більшості ситуацій утримує їх від поганих протиправних діянь [3, с. 19], нами обрано *принцип емоційності*. Його метою є активізація пізнавальної діяльності за допомогою формування в особистості позитивних емоційних станів. Сама ж професійна діяльність рятувальників повсякчас супроводжується різноманітними катаклізмами, які постійно різнобічно впливають на їхню емоційну складову, змінюючи їхнє світосприйняття. Принцип емоційності у ВНЗ ДСНС України перш за все, вимагає психолого-педагогічної підготовленості педагога, котрий здійснює освітню діяльність і повинен постійно контролювати атмосферу аудиторії, їхню зацікавленість в предметі, що

сприятиме компетентнісному становленню майбутніх рятувальників.

Висновки. В освітньому педагогічному процесі охарактеризовані загальнодидактичні принципи реалізуються в тісному взаємозв'язку, взаємозумовлюючи і продукуючи один одного, тобто всі використовуються як єдине ціле. Комплексне врахування принципів створює умови для глибокого розуміння сутності процесу формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах як стратегічного напрямку їхньої підготовки. У педагогіці, важливою характеристикою загальнодидактичних принципів є їх технологізація, що сприяє послідовності й етапності освітнього процесу.

Проаналізовані принципи займають чільне місце у підготовці рятувальників ДСНС України, оскільки сприяють розробці оптимальної системи інноваційних прийомів, засобів, методів і форм організації, реалізації та вдосконалення їхньої професійної підготовки, що стане основою наших подальших перспективних наукових досліджень.

Список літератури:

1. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів / Г.Г. Ващенко. – К.: Укр. вид., 1997. – 496 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. – К.: АПН України, 1995. – 45 с.
3. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики: введение в психологию активности / Л.П. Гримак. – М.: «Политиздат», 1989. – 319 с.
4. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.Н. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Минск: «Университетское», 1985. – 205 с.
5. Євтух М.Б. Соціальна педагогіка : підручник / М.Б. Євтух, О.П. Сердюк. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2003. – 232 с.
6. Коваль М.С. Загальнонаукові методологічні підходи до формування професійної готовності майбутніх рятувальників / М.С. Коваль, І.С. Коваль // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2018. – № 17. – С. 140-144.
7. Козяр М.М. Екстремальна-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях / М.М. Козяр. – Львів: СПОЛОМ, 2004. – 376 с.
8. Кремень В.Г. Система освіти в Україні : сучасні тенденції і перспективи / В.Г. Кремень // Професійна освіта : педагогіка і психологія / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – К., Ченстохова: Віпол, 2000. – Ч. II. – С. 11-30.
9. Литвин А.В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : [монографія] / Андрій Вікторович Литвин. – Львів: Компанія «Манускрипт», 2011. – 498 с.
10. Руденко Л.А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : [монографія] / Лариса Анатолівна Руденко. – Львів: Піраміда, 2015. – 342 с.
11. Сікорський П.І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання : монографія / Петро Іванович Сікорський. – Львів: Каменяр, 1998. – 196 с.
12. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання в середніх загальноосвітніх і професійних навчальних закладах : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Сікорський Петро Іванович. – К., 2001. – 518 с.
13. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика : учебное пособие для вузов / А.М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 607 с.
14. Теплов Б.М. Способности и одаренности / Б.М. Теплов // Избранные труды : в 2 т. – Т. I. – М.: Педагогика, 1985. – С. 25-40.
15. Юрченко В.І. Формування «Я-концепції» майбутнього вчителя в умовах педагогічного училища : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Юрченко Віктор Іванович. – К., 1997. – 170 с.

Коваль М.С., Коваль И.С.

Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности

ОБЩЕДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СПАСАТЕЛЕЙ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация

В статье обоснована общедидактические принципы формирования профессиональной готовности будущих спасателей к деятельности в экстремальных условиях и аргументировано их реализацию в учебных заведениях Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям. Учет указанных принципов: научности, систематичности и последовательности обучения, доступности преподавания, связи теории с практикой, индивидуализации, эмоциональности, создает условия для глубокого понимания сущности исследуемого процесса как стратегического направления профессиональной подготовки специалистов области безопасности человека. Все общедидактические принципы реализуются в тесной взаимосвязи, взаимно обуславливая и порождая друг друга, то есть все используются как единое целое. Также, нами определена роль этих принципов при формировании профессиональной готовности спасателей, технологизация которых способствует последовательности и этапности образовательного процесса.

Ключевые слова: общедидактические принципы, будущие спасатели, готовность к деятельности, экстремальные условия, профессиональная подготовка.

Koval M.S., Koval I.S.

Lviv State University of Life Safety

GENERAL-DIDACTIC PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE EMPLOYEES TO ACTIVITIES IN EXTREMELY CONDITIONS

Summary

The article substantiates the general-didactic principles for the formation of professional readiness of future rescuers to work in extreme conditions and their implementation in the educational institutions of the State Service of Ukraine for Emergencies is substantiated. The following principles are taken into account: scientific, systematic and consistent learning, availability of teaching, communication theory with practice, individualization, emotionality, creates conditions for a deep understanding of the essence of the investigated process as a strategic direction of professional training of specialists in the field of human security. All the general-didactic principles are implemented in close interconnection, mutually asserting and producing each other, that is, all are used as a whole. Also, we have identified the role of these principles in shaping the professional readiness of rescuers, the technology of which contributes to the consistency and phases of the educational process.

Keywords: general-didactic principles, future rescuers, readiness for activity, extreme conditions, professional training.